

13. A szocializáció szinterei, a kortárscsoport és az iskola szerepe a szocializációban

SZOCIÁLIS TANULÁS

Szocializáció. A nemzedékek tagjai egymásnak adják tovább kultúrájuk elemeit. Az új nemzedékek az előtük járók helyére lépnek, átveszik addigi eredményeiket, és továbbiakkal toldják meg őket. Mindez tehát nemcsak azt biztosítja, hogy a közösségek megéljenek, hanem azt is, hogy új tapasztalatokra tegyenek szert, és új tevékenységi formákat alakítsanak ki. A generációkon keresztül hagyományozott normák biztosítják a közösség integrációját akkor, amikor a gyorsan változó környezet váratlan kihívások elé állítja őket.

A szocializáció eredményeképpen sajátítja el mindenki anyanyelvét, a mindennapi kultúra elemeit, magatartásmintákat, ismereteket, képességeket, szokásokat a napi társas élethez. A szocializáció tehát egy egész életen át tartó szociális tanulási folyamat.

Perszonalizáció. A perszonalizáció is kettős eredménnyel jár, akárcsak a szocializáció. A folyamat során kibontakozik az egyén személyisége, és közösségi tagból önálló individummá válik. Ugyanakkor az új egyének alkotják, gazdagítják a közösséget. Ezért a szocializációt és perszonalizációt együtt kell említenünk, ez lesz a *szocializációs-perszonalizációs folyamat*: a közösség túléli az egyes embert; a megszerzett tudást megőrzi, lehetőséget adva a kultúra továbbfejlesztésére; az egyén pedig beilleszkedik a közösségbe és kialakul a személyisége.

Szocializációt befolyásolják:

- 1 éves korig az individumot biológiai törvényszerűség határozza meg
- egyéni különbségek interakciókra való reagálásokban
- élet korai szakaszában tapasztalt minták
- részben genetikai jellegű információfeldolgozás, emlékezés készsége

Szocializáció folyamatának alapmechanizmusai:

- környezeti hatások, környezeti ingerek: a fejlődés feltételeit teremtik meg, hiányuk a szocializáció zavarait idézi elő. A környezeti ingerek legfontosabb forrása a család, az azon belüli szülő-gyerek kapcsolat, az emocionális kapcsolat kielégítése.
- A szoktatás, a kondicionálás folyamata a születés kezdetétől tart. A gyermeknek az anyától való érzelmi függősége az alapja a beszéd előtti időszak szoktatási feladatainak kialakításában.
- A tanulás hiányos, késedelmes volta is negatív hatást vélt ki a gyermek személyiségének fejlődésében.
- Az azonosulás a legerősebb szocializációs mechanizmus. Nagyon fontos az „én” fejlődési szempontjából is. A gyermek ezen keresztül tanulja meg a komplex szociális viselkedési sémákat.
- A személyiség önszervező fejlődése a serdülőkor kezdetén kezd működni. Erre indul meg a felnőtté válás identitásfejlődés.
- A szocializáció legfontosabb korszaka a gyermekkor. Az azonosulás, a megerősítés és az önszervező tevékenység mechanizmusai elsősorban az ifjú- és a felnőttkor elején fejtik ki hatásukat.

Szociális tanulás {csoporttanulás, szervezeti tanulás}. A közösség tagjai megtanulják és megtanítják a közösség kultúráját. Életünk összetettebbé és komplexebbé válásával a szociális tanulás is változik. Nem elegendő egyetlen közösségnek a tagjává válni, be kell illeszkedni más közösségekbe is. Vagyis számos kultúrát el kell sajátítani. A szociális tanulás az ember

egész életére kiterjed, a magzati élettől kezdve a halálig. Modern társadalmakban a szociális tanulás tervszerűen és szervezeten zajlik, azért, hogy meggyorsítsuk és eredményessé tegyük a spontán tanulási folyamatot, máskülönben az élet túl rövid lenne hozzá.

élethosszig tartó tanulás születéstől halálig

2 eredménye van:

- biztosítja a közösség túlélését, még akkor is, ha az öt biztosító egyedek elhalnak
- ne kelljen mindent elölrol kezdeni, folytatás, folytonosság

Szociális tanulás krízisei. A szociális tanulás nem harmonikus folyamat, hanem válságokon át vezető út. A krízisek közül kiemelkedik az **identitásválság** és az **integritásválság**. Mindkettőnek biológiai alapjai vannak, hisz az egyik a serdülőkorból a fiatal felnőttkorba vezet, a másik az öregedés küszöbén következik be.

Az **identitásválság**ban szenvedők alapkérdése: „Ki vagyok én?”. A serdülő függetlenné szeretne válni, önmagáról önálló képet kialakítani, nem pedig azt, amit a felnőttek sugalltak neki. Vagyis keresi az önmagával való azonosságot (identitás). A krízist az okozza, hogy nincs még kellő élettapasztalata. Új kapcsolatokat keres, másodlagos fogódzóba kapaszkodik, életfilozófiai elvekkel próbálja helyettesíteni hiányzó élettapasztalatait, eközben úgy érzi, hogy nagy döntések előtt áll, amelyeket nem tud meghozni.

Integritásválság alapvető fölismerése: „Valahol utat tévesztettem”. Ehhez társul: „Ezt már késő jóvá tenni” vagy „Azonnal cselekedni kell”. Alapja, hogy elmúlt egy korszaka az életnek, melyben az egyénnek választási lehetőségei voltak. A válságot az okozza, hogy az egyén mindenáron ki akar törni ebből a determinációból; kitörési kísérletei azonban azzal fenyegetnek, hogy egész addigi sorsának értelmét kétségbe kell vonnia. Így tehát azt az alapot veszti el, amelyre támaszkodva a jövőre irányuló döntéseit konzekvensen meghozhatná.

A szociális tanulás lényeges jellemzői:

- A szociális tanulás nem egyetlen közösségben zajlik. A gyermek az egyénivé válás során nem csak egyetlen közösség kultúráját tanulja meg, hanem számos szubkultúrát is elsajátít.
- A szociális tanulás nem korlátozódik csak egyetlen életszakaszra, hanem az egész élet során jelen van.
- A szociális tanulás elsősorban tervszerűen, szervezeten zajlik. Ezt a folyamatot mindig kiegészíti a spontán tanulás.

A szociális tanulás legfontosabb közvetítői: család, óvoda, iskola, kortárs csoport, munkahely. A szocializáció üteme mindig felgyorsul, ha az egyén más csoportba, közegebe kerül vagy új elvárások fogalmazódnak meg vele szemben. Kezdetben a család és azon belül az anya szerepe a meghatározó. A gyerek szociális terének kiszélesítésével és életkorának növekedésével pl. hangsúlyosabbá válik a kortárs csoport hatás, szerepe.

A szocializáció tanulási folyamatokból tevődik össze. A gyermek szinte minden megnyilvánulásában hat és egyben tükröződik is a szocializációs folyamat. A személyiség nagyon bonyolult és összetett pedagógiai, pszichológiai és szociális hatásrendszerben fejlődik.

A szociális tanulás formái:

A szocializáció során tehát értékeket, képességeket, szociális viselkedésmintákat tanulunk és alakítunk ki. E folyamat fő mintaadói elsősorban a család és az iskola. Aszociális tanulás a tanulás egyik sajátos formája. A kisgyermek egyszerű utánzás során sajátítja el a beszédet, az alapvető viselkedésmintákat. Az utánzás a fejlődés egyik alapvető fontosságú folyamata. A gyermek észleli a környezetében lévő felnőttek viselkedését, megfigyeli cselekedeteiket,

azokat lemásolja. Az utánczás célja az utánczott személy (modell) által közvetített minta minél pontosabb megközelítése.

Az utánczás lehet közvetlen, ha az élőlény a társ által indított mozgást azonnal követi, vagy késleltetett, ha csak pozitívan megfigyeli, és egy későbbi időpontban ismétli meg a társ reakcióját.

A gyermek kezdetben egyszerűbb viselkedéseket, gesztusokat, később pedig bonyolult, összetett viselkedéseket is utáncznak. Az utánczás felnőtt korban sem veszti el létjogosultságát. A mintakövetés ekkor azonban már tudatos kiválasztás és konkrét cél elérése érdekében történik. A szociális tanulás tudatos formája az azonosulás (identifikáció). Ez jellegzetesen emberi magatartásforma. Alapja a mintakövetés. Tehát a tanulás folyamatában itt is szerepe van a modellnek. Az azonosulás értelmi elfogadáson és tudatos követésen alapuló elsajátítás. Lényege, hogy az azonosuló személy nem csupán a másik ember viselkedésének lényeges elemeit próbálja átvenni, hanem komplex személyiségvonásokat. Az azonosulás folyamatában szükség van az empátiára, a beleélő képesség létrejöttére.

Az utánczásnak és az azonosulásnak egyaránt vannak belső érési feltételei. A gyermek annak mértékében és ütemében képes utánczni, ahogyan érzelmileg is egyre jobban képes megragadni az adott modell viselkedését. Az egyén egy időben többféle csoportnak a tagja, melyek többféle, azonos vagy eltérő szocializációs hatást gyakorolnak a velük érintkező, illetve bennük élő személyekre.

A szociális tanulás tudatos formája a szereptanulás. A szereptanulás az a folyamat, melyben megtanuljuk, hogy velünk hasonló helyzetben lévő személyekhez hasonlóan viselkedjünk, érezzünk, lássuk a világot.

A különféle társadalmi helyzeteket, funkciókat a szociálpszichológia státuszok nevezi. Minden státuszhoz meghatározott elvárások, követelmények tartoznak, ezek a szociális szerepek. Különféle szerepeket az egyén szereptanulás útján sajátítja el. A szereptanulás fontosabb mozzanatai:

- az adott szerep megismerése, megítélése
- elvárások tudatosítása
- a megfelelő szerepmodell megválasztása
- tudatos modellkövetés

Egy személy egymagában több szerepet is birtokolhat. Szerepkonfliktus akkor lép fel, ha a különböző jellegű és erősségű szerepelvárások teljesítése nehézségbe ütközik.

A pszichológiában a mikromilió azt a közeget jelenti, amelyben az emberré válás, a személyiség kialakulása végbemegy. Legfontosabb szocializációs tér a család.

A család olyan együtt élő kiscsoport, amelynek tagjait vagy házassági kapcsolat vagy leszármazás köt össze. Kivétel az örökbefogadás.

Megállapítható, hogy a gyermek jövőbeni társadalmi, tanulmányi sikereit előidéző viselkedés már korai kisgyermekkorban megalapozódik, melyet a családi minta viszonyai alakítanak. A kulturális hátrány legfőbb oka az, hogy az anya és a gyermek között nem megfelelő tartalmú a kommunikációs rendszer. A gyermekek értelmi fejlődését nagyban elősegíti az a családi nevelési modell, amely a gondolkodás, cselekvés számára alternatívákat kínál. A szociális háttér, a családi tényezők motiváló hatásai, a szülők társadalmi helyzete, a társadalomhoz való viszonya, a család anyagi helyzete, a családtagok egymáshoz való viszonya, a szülők nevelési szokásai, tanulással, művelődéssel kapcsolatos beállítottságuk, a tanulók otthoni tevékenysége mind olyan tényező, mely kihat a gyermek személyiségének alakulására.

Szocializáció szinterei: A szocializáció érték közvetítő folyamat, amely különböző szintereken zajlik. Amikor megszületünk, egy családba születünk bele. A szocializációs tér tágulását személyiségfejlődésünkben a családnak köszönhetjük. Nélkülözhetetlen a kortárs kapcsolat. A szocializáció csoportokon és szervezeteken keresztül valósul meg.

A kortárs csoportoknak az élet kezdeti szakaszában sokkal fontosabb szerepe van, mint felnőtt korban. Megváltozik a jellege.

- Óvodás korban jelenik meg az együttes élmény. A gyermek ráébred arra, hogy ő és a társai ugyanazt a tevékenységet végzik.
- Kisiskolás korban már az együttműködés jön létre. A szerepjátékok csoportossá válnak.
- Serdülőkorban még érettebb szakasza az együttműködésnek az, hogy átérzik egymás érzelmeit. Empátia képességük fejlődik ki.

Akiknek valamelyik kimarad az életéből, az nem lehet teljes ember. Ez a szervezett és a nem szervezett csoportok között is kialakul. Óvoda-játszóter. A mai gyerek életében nagyon sok jó jelentés változás éri.

Kortárs csoport:

Az intézményes nevelés és oktatás ósidők óta ilyen kortárs csoportok keretében folyik, noha az életkor a pszichológiai érés és fejlődés fokával csak durva korrelációt mutat.

Oka:

- spontán, empirikus felismerésen alapul
- a gyermekek kitüntetett érdeklődését ismerték fel egymás iránt

A másik kisgyerekek vonzó inger és fontos utánpótlási modell.

A kortárs csoport normaszabó a gyerek számára (amit a többiek tesznek az a mérvadó). A szabályokat elfogadják, kivéve, ha nagyon erős motivációk zavarják meg a folyamatot vagy a gyerek nem eléggé érett érzelmileg.

Az óvónő megadja a felnőtt kapcsolat biztonságát. A kisgyermekkorban kortárs csoport szituatív módon hat. A csoportba a normák kívülről, irányított módon kerülnek be, amiket a nevelő hangsúlyoz.

Énkép tudatosítása:

A saját személyiség és a saját interperszonális összemérés egész életen át folyik.

Összehasonlító, viszonyítási, vonatkoztatási, referencia csoport:

kezdetben életkori → nemi → társadalmi rétegbeli hasonlóság. Kisgyermekkorban vannak a szociális kategorizáció első megnyilvánulásai.

4-6 év: A csoportviszonyok differenciálódnak, valódi interakciók, van vezéregyéniség, negatív figurák, magányosak. Párkapcsolatok ideiglenesek, bomlékonyak. A gyerekek fantáziáját inkább az otthon köti le. Nem igazi kiscsoport.

Kiscsoport: csoporton belüli személyes kapcsolatok egyenrangú rendszere, a személyiségre mélyrehatóbb befolyást tesz.

.... éves kor előtt: a kortárs csoport tagjai hasonló társadalmi eredetűek, rövid életűek, kicsi kohézió. Nehéz elhatárolódnia a csoportnak az osztálytól. Nevelési célokkal kissé szembentállnak. Titkok, információkorlátozások, szabályok. Csoporton belüli bűnbak (hibáztatják, a csoport készül kitenni magából vagy eleve csoporton kívüli személy).

Normatív vonatkoztatási csoport:

Jutalmazás, büntetés

Ha a gyerek csak egy kiscsoporthoz tartozik, hatása nagyon erős, normáit ellenállás nélkül építi magába, mindig érvényesnek tartja (szülőkapcsolatok hiánya). Kortárs csoporton belül ritkább, hatása gyengébb.

Pl. szakkörökben azonosulási minták hatása. Iskolán kívül ellentétes értékeket képviselő csoportok.

Az iskola és kortárs csoport

Az iskolának a szocializációban betöltött legfontosabb szerepe: hűségesebb modellje a felnőtt társadalomnak (mint pl. a család). Elsősorban teljesítmény alapján ítél! A gyermek a pedagógust betöltött szerepe (pozicionális) nem személye (perszonális) alapján fogadja el. Meg kell tanulni az iskolai értékek elfogadását. Az alkudozás más jellegű és mértékű.

Csoportok: első két-három iskolaévben nincs jelentősége, általában külsőségek alapján választ csoportot, barátokat. 10-11 éves kortól nő a csoportok jelentősége, s a személy csoportban elfoglalt helye meghatározó az önértékelésben. Az egyén egyszerre több csoport tagja, de csak egy igazán fontos van köztük. Ez a vonatkozási (referencia) csoport.

Csoportválasztás: sikeres családi szocializáció esetén a csoport alapvető értékei hasonlóak a családéval. A kortárs csoport elsősorban a szocializáció megjelenési stílusát befolyásolja, a család viszont tartalmát alakítja ki.

Perszonalizáció: személyiségfejlődés folyamata. A szocializáció és az individualizáció alkotják.

Nevelődés: spontán hatások

Nevelés: tervszerű tudatos tevékenység. A szocializáció azon része, amelyben tervszerűen és tudatosan folyik a személyiségfejlesztés. A nevelés mindig két ember között történik, kölcsönös folyamat. A nevelés szándékok, célok szerint történik. Nevelési folyamatok közvetítése. A nevelés konkrét helyzetben történik, amelyet a környezet és a benne cselekvő emberek befolyásolnak, illetve határoznak meg.

Szocializációs funkciók:

1. gondozás
2. biztonságérzet megteremtése (a személyiségfejlődés érzelmi alapjainak lerakása pl. Albánia)
3. beszéd megtanítása = kommunikáció
4. A család biztosítja az első ún. interakciós teret. A gyerek más emberekhez való viszonyulása, és velük kapcsolat teremtése
5. A családtagok a gyermek legelső modelljei. (identitás = éntudat kialakulása)

Szocializációs zavarok: deviáns viselkedés öröklésre visszavezethető, vagy a személyiségfejlődés zavaraira vezethető vissza ?

A munkahelyek között is kiemelkedően fontos az első munkahely, mert ekkor kerül az ifjú az iskola társadalmi együtteseivel közösen egy valóságos munkaszervezet keretei közé. (pályaválasztás, pályaválasztás, szakmai képzés)